

“ONA TILI DARSLARINING TURLARI VA DARSLIKNING SHAKLLANISHI”

Matyoqubova Fotima Urinbayevna

Urganch Davlat Universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang ‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ilmi maqolada darslik turlari, onatili darsligining shakllanish bosqichlari, darsning didaktik maqsadi, o‘qituvchi dasturida mavzuga ajratilgan soatlar haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *O‘qitish metodlari, dars turlari, tovush va harf, grammatik, fonetik bilim*

Аннотация: *В данной научной статье рассказывается о видах учебников, этапах формирования родного учебника, дидактической цели урока, часах, отведенных на тему в программе учителя*

Ключевые слова: *Методика обучения, виды уроков, звуковые и буквенные, грамматические, фонетические знания*

Abstract: *This scientific article talks about the types of textbooks, the stages of formation of the native textbook, the didactic purpose of the lesson, the hours allocated to the topic in the teacher's program.*

Key words: *Teaching methods, types of lessons, sound and letter, grammatical, phonetic knowledge.*

Dars turlari uning didaktik maqsadiga ko‘ra belgilanadi, chunonchi: yangi materialni o‘rganish darsi, bilimni mustahkamlash darsi, umumlashtiruvchi-takrorlash darsi, bilimlarning qanchalik o‘zlashtirilganini hisobga olish (tekshiruv) darsi va boshqalar. Har bir dars turi muayyan qurilishi bilan boshqasidan farqlanadi. Darsning didaktik maqsadi, turi va qurilishi o‘rtasida ma’lum bog‘lanish mavjud. Muayyan bir darsning didaktik maqsadi o‘rganiladigan mavzuga va bu darsning darslar tizimida tutgan o‘rniga qarab belgilanadi. O‘qituvchi dasturda mavzuga ajratilgan soatlar sonini va o‘rganiladigan materialning xususiyatlarini hisobga olgan holda, dars turini tanlab, qurilishini belgilaydi. Dars qurilishida qat’iy andaza bo‘lishi mumkin emas. Biroq darsda uy vazifasini tekshirish, takrorlash, yangi materialni tushuntirish, mustahkamlash, uyga vazifa berish bosqichlariga rioya qilish tajribada o‘zini oqlayapti. Shunga qaramay, bularga ijodiy yondashish, darsning maqsadi va foydalaniladigan metodik usullariga asoslangan holda, darsni qaysi bosqich (yangi materialni tushuntirish, mustaqil ishni bajartirish yoki uy vazifasini tekshirish) dan boshlashni o‘qituvchining o‘zi hal qilib, bosqichlar orasidagi ichki bog‘lanish, har bir bosqichdagi ishlarning mazmunini aniq belgilab olish katta ahamiyatga ega ekanini unutmasligi kerak. Darsning barcha bosqichlarini bir jarayonga birlashtirish o‘qituvchidan yuksak mahorat talab etadi. Birinchi sinfdan boshlab o‘quvchilar modul usulida mustaqil ishlashga o‘rgatib borilsa, keyingi sinflarda ham shu kabi darslarni tashkil etish osonlashadi,

chunki o'quvchilarda bu haqda ko'nikmalar hosil bo'la boradi. O'qituvchi dars davomida dam olish daqiqalarini ham uyushtirishi kerak. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida qo'llaniladigan metodlar. Ona tilini o'qitishda o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi faoliyatini tashkil etish shakllari, metodlari va usullari ta'lim tizimining takomillashuvi bilan bog'liq holda rivojlanib, yangilanib bormoqda. XX asrning oxirgi yillariga qadar o'qitish metodlari sifatida tushuntirish-bayon metodi, suhbat metodi, analiz-sintez metodi, mustaqil ish metodi, induktiv va deduktiv metodlar ona tili ta'limi darslarini tashkil etishda ko'proq qo'llanilib kelindi. Bayon qilish metodi ona tili darslarida qo'llangan asosiy metodlardan biri bo'lgan. Bunda o'qituvchi bayon qilishdan oldin o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzu yuzasidan bilimlarini aniqlab olgan. Bu o'quvchilarni o'qituvchi bayonini kuzatib, tinglab borishga, faol bo'lishga undagan. O'qituvchining bayoni, ya'ni bayon qilish metodida grammatik mavzuning xususiyatidan kelib chiqib, o'qituvchi ma'lumotlarni o'z so'zlari bilan bayon qilib bergan. Bunda o'qituvchi zimmasiga o'rganilayotgan grammatik mavzuning muhim o'rinlarini aniq, lo'nda, misollar tahlili bilan izchil bayon qilib berish vazifasi yuklangan. Boshlang'ich sinflarda bayon qilish metodi o'quvchilarning yoshi va eslab qolish holatidan kelib chiqqan holda 3—5 daqiqaga mo'ljallangan. Bayon qilish metodini qo'llash holatlari hozir ham uchraydi. Suhbat metodi boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitishda keng qo'llaniladigan va shu bosqich o'quvchilari tabiatiga mos metod sanaladi. Suhbat metodi savol-javob metodi deb ham yuritilgan. Suhbat metodi o'qituvchidan mavzuning xususiyatini o'zida aks ettirgan o'quv materialini topishni, grammatik mavzuning muhim belgilarini aniqlash, ularning o'xshash va farqli jihatlarini ajratish, o'xshash va farqli jihatlariga qarab guruhlash, umumlashtirishga, xulosa chiqarishga yo'naltirilgan savollar tuzishni, ularni o'quvchilarga izchil berib borishni talab etadi. Boshlang'ich sinflarda suhbat metodining muammoli o'qitish metodi sifatida qo'llanilishi ta'limda o'quvchilarni faollashtirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Muammoli o'qitish metodiga amerikalik pedagog va psixolog Dyun 1894-yilda asos solgan. Bu metodning maqsadi ilmiy tushunchalarni o'zlashtirishga yordam berishgina emas, balki o'quvchilarning bilish qobiliyatini ham rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini o'stirish hamdir. Bunda suhbat davomida o'qituvchining topshirig'i bilan o'quvchining oldiga biror muammo qo'yiladi va darsda muammoli vaziyat yaratiladi. Bu muammoni o'quvchi oldin egallagan bilimlari asosida hal etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining hayotiy tajribalari kamligi sababli o'qituvchi muammoni hal qilishga yordamlashuvchi savollar beradi. Muammoni o'quvchi hal qila olmasa, uni o'qituvchining hal qilishiga to'g'ri keladi. Shuning uchun boshlang'ich sinfda muammoli o'qitish metodi yarim izlanishli muammoli metod deb ham vuritiladi. Masalan, muammoli o'qitish metodini leksik-semantik va grammatik mashqlarni tashkil etishda ham qo'llash mumkin. Bu metoddan 1-sinfdan boshlab foydalanish mumkin. Bu metod „Tovush va harf“ mavzusini o'rganayotganda tovushning so'z m a'nosini farqlashdagi vazifasini tushuntirishda, „So'z ma'nosi“, „Nutq va gap“ mavzularini o'rganishda ham

qo'llanadi. Masalan, „Soʻz maʼnosi“ mavzusini oʻrganish uchun xattaxtaga turli maʼnodagi, yaʼni turli soʻz turkumiga kiradigan soʻzlar aralash holda yozib qoʻyiladi. Analiz-sintez metodi savod oʻrgatish darslariga rus-tuzem maktablari va tatar oʻqituvchilarining faoliyati orqali kirib kelgan. Ona tili taʼlimi jarayoniga analiz - tahlil grammatik hodisaning muhim belgilarini aniqlash maqsadida, oʻrganilgan grammatik tushunchaning yangi qirralarini ochish va mustahkamlash maqsadida tatbiq etiladi. Fonetik, leksik, morfologik va sintaktik tahlil shu metodning amalda namoyon boʻlishidir. Sintez qismlarga boʻlib oʻrganilgan grammatik materialni yaxlitlashdir. Masalan, ot, sifat, feʼl, son kabi soʻz turkumlari oʻrganilayotganda ularga oid soʻzlar berilib, ular ishtirokida gap tuzish, aralash berilgan soʻzlardan gap tuzish, aralash berilgan gaplarni voqealar rivoji asosida tartiblashtirib matn tuzish, mazmunan tahlil qilingan rasm asosida hikoyacha tuzish kabi ishlarda sintez metodi namoyon boʻladi. Analiz-sintez metodida ham oʻquvchilarni faollashtirish oʻqituvchining oʻquvchilarga beradigan savol va topshiriqlariga, ishni tashkil etish shakllariga bogʻliq boʻladi. Induksiya metodida oʻquvchilar oʻqituvchi tavsiya etgan til dalillarini kuzatadi, tahlil qiladi va shu asosda xulosa va taʼriflar keltirib chiqaradi. Deduksiya metodida oʻquvchi tayyor qoida — taʼrif bilan tanishadi va uning mohiyatini til dalillari asosida ochadi. Bu metodlarning samarasi oʻqituvchining savol-topshiriqlari mazmuni grammatik hodisaning muhim tomonlariga yoʻnaltirilganligiga, izchilligiga, faoliyatni tashkil etish shakllariga, oʻquv vositalari (darslik, turli xarakterdagi lugʻatlar, rasm, jadvallar, texnik vositalar)ga bogʻliq boʻladi. Xulosa qilib aytganda yuqoridagi barcha metodlarning muvaffaqiyati oʻqituvchining beradigan savol-topshiriqlariga bogʻliq. Yoʻl-yoʻlakay duch kelgan savollar bilan kichik yoshdagi oʻquvchining anglash faoliyatini ishga solish kutilgan natijani bermaydi. Soʻnggi yillar davomida taʼlim tizimiga anʼanaviy metodlar bilan birga zamonaviy pedagogik texnologiya usullari kirib keldi. Ulardan ona tili taʼlimi jarayonida foydalanish boʻyicha yutuqlar qoʻlga kiritildi.

Fonetika va grafika asoslarini oʻrganish metodikasi. Kichik yoshdagi oʻquvchilarning ogʻzaki va yozma nutqni egallashlarida fonetikadan olgan bilimlarining ahamiyati katta:

a) fonetik bilimga asoslangan holda 1 sinf oʻquvchilari savod oʻrganish davrida oʻqishni va yozishni bilib oladilar;

b) fonetik bilim soʻzni toʻgʻri talaffuz qilish (tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish, urgʻuli boʻgʻinni farqlash, orfoepik m eʼyorga rioya qilish) asosini tashkil etadi;

d) fonetik bilim morfologik va soʻz yasalishiga oid bilimlar bilan birga oʻquvchilarda qator imloviy malakalar (jarangsiz va jarangli undoshlarning yozilishi) shakllantirish uchun zamin boʻladi;

e) fonetik bilim gapni ohangiga koʻra toʻgʻri aytish, logik urgʻu va gap qurilishidagi toʻxtam larga rioya qilish uchun zarur;

f) soʻzning tovush tomonini bilish uning maʼnosini tushunish va nutqda ongli qoʻllash uchun muhimdir; hozir va hozir, atlas va atlas soʻzlari manosiidagi farq faqat

urgʻu orqali ajratiladi. Soʻzning tovush tomonini tasavvur qilish soʻzlarni talaffuzda farqlash, ayrim soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilish va qoʻllash uchun zarur. Oʻqituvchi boshlangʻich sinflarda oʻqitiladigan barcha fanlarga oid darslarda soʻzni aniq va toʻgʻri talaffuz qilish ustida doimiy ishlab boradi, shu maqsadda koʻpincha soʻzni tovush tomonidan tahlil qilishdan foydalanadi. Maktab dasturiga muvofiq, boshlangʻich sinf oʻquvchilari fonetikgrafik koʻnikmalar tizimini hosil qiladilar: tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlar, jufti bor jarangli va jarangsiz undoshlar, jufti yoʻq jarangli va jufti yoʻq jarangsiz undoshlar; soʻzni boʻgʻinlarga boʻlish, urgʻuli boʻgʻinni talaffuzga koʻra amaliy farqlash koʻnikmalariga ega boʻladilar.

Bolalar maktabga kelgunga qadar ham nutqning tovush qurilishini amaliy oʻzlashtiradilar, ammo ular maxsus oʻqigunlariga qadar soʻzni boʻgʻinlarga boʻlishni, soʻzdagi tovushlarni izchil talaffuz qilishni bilmaydilar. I sinf oʻquvchilarida soʻzni toʻgʻri talaffuz qilish, boʻgʻinlarga boʻlish, undagi har bir tovushni tartibi bilan aniq aytish koʻnikmasini shakllantirish ustida maqsadga muvofiq ishlash, oʻz navbatida, analiz, sintez, taqqoslash, guruhlash kabi aqliy mashqlarni bilib olishga, shuningdek, tovushlarning tabiati, soʻz tarkibida bir-biriga taʼsiri kabi ayrim elementar bilimlarni oʻzlashtirishga imkon beradi. I sinfda fonetika va grafikani oʻrganishga katta oʻrin beriladi, chunki oʻquvchilar oʻqish va yozish jarayonini shu sinfda egallaydilar. Bu bilimlar keyingi sinflarda mustahkamlanadi, takomillashtiriladi.

Tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtirish. Tovush murakkab tushuncha boʻlgani uchun boshlangʻich sinflarda unga taʼrif berilmaydi. Shunga qaramay, bolalarda tovush haqida toʻgʻri ilmiy tasavvur amaliy mashqlar yordamida hosil qilinadi. Bunda yetakchi usul soʻzdagi tovushlarning talaffuzi hamda soʻzning leksik maʼnosi soʻzdagi tovushlarning tarkibiga bogʻliqligi ustida kuzatish hisoblanadi. Masalan, aka, uka, opa, ona, ola, kul, gul, qora, qara kabi bir unli yoki bir undosh bilan farqlanadigan soʻzlar har xil lugʻaviy maʼnoni ifodalaydi. Soʻzning tovush tarkibi ustida ishlash savod oʻrgatish davridanoq boshlanadi. Bolalar bu davrda talaffuz qilingan yoki eshitilgan soʻz tovushlardan tuzilishini bilib oladilar. Ular soʻzni tovush tomonidan tahlil qilishga oʻrganadilar, yaʼni soʻzni boʻgʻinlarga boʻladilar, soʻzdagi tovushlarni tartibi bilan aytadilar. Bunda tovush tomondan tahlilni harf tomondan tahlil bilan aralashtirmaslikka alohida ahamiyat beriladi. Soʻzning tovush tarkibini toʻgʻri tasavvur etish undagi harflarni tushirib qoldirmay yoki oʻrnini alm ashtirmay yozish malakasini shakllantirish uchun ham, soʻzni toʻgʻri talaffuz qilish uchun ham katta ahamiyatga ega. Shuning uchun savod oʻrgatishdan soʻng ham soʻzni tovush tomondan tahlil qilish mashqlari yordamida soʻzdagi tovushlar tarkibini aniqlash koʻnikmasini takomillashtirish ustida ishlab borish zarur.

Maʼlumki, nutq tovushlari ikki katta guruhga boʻlinadi: unli tovushlar va undosh tovushlar. Buni oʻquvchilarga tushuntirishda ularning quyidagi belgilari hisobga olinadi:

1) talaffuz qilinish usuli (unli tovush talaffuz qilinganda havo oqimi og‘iz bo‘shlig‘idan erkin ravishda o‘tadi, undosh tovush talaffuz qilinganda, havo og‘iz bo‘shlig‘ida to‘siqqa uchraydi);

2) ovoz va shovqinning ishtiroki (unli tovushlar faqat ovozdan iborat, undosh tovushlar talaffuz qilinganda shovqin eshitiladi, ba‘zan shovqin va qisman ovoz eshitiladi);

3) bo‘g‘in hosil qilish xususiyati (unli tovushlar bo‘g‘in hosil qiladi, undosh tovushlar bo‘g‘in hosil qilmaydi).

O‘quvchilar bu belgilarni yodlab olishlariga yo‘l qo‘ymaslik, aksincha, 1-sinfdanoq bolalarda tovushni talaffuz qilganda, ovoz yoki shovqin eshitilganda nutq a‘zolarining vaziyatini kuzatish ko‘nikmasini o‘stirib borish lozim. Bunday kuzatishlar 4-sinfda davom ettiriladi va umumlashtiriladi. Tovushlarni o‘zlashtirishga bunday yondashish, unli va undosh tovushlarni puxta o‘zlashtirishga imkon berishi bilan birga, o‘quvchilarning aqliy qobiliyatini o‘stirish vazifasini ham bajaradi; xususan, bolalar kuzatilgan hodisaning bir necha belgilarini taqqoslashga, umumlashtirishga o‘rganadilar. O‘zbek tili yozuvi tovush yozuvi hisoblanadi, chunki tovush yozuvda harflar bilan ifodalanadi. 1 -sinf o‘quvchilari quyidagilarni bilib olishlari lozim:

a) tovushni talaffuz qilamiz va eshitamiz;

b) harfni ko‘ramiz, o‘qiyman va yozamiz;

d) harf — tovushning yozuvda ifodalanadigan belgisi. O‘quvchilar ko‘pincha tovush bilan harfni aralashtirib, xatoga yo‘l qo‘yadilar. Ularda grafik malakani shakllantirish uchun quyidagilarni o‘rgatish zarur:

1) bir undosh harf yozuvda ikki undosh tovushni ifodalashi mumkin (masalan, maktab so‘zidagi b harfi p tovushini, maktabim so‘zidagi b harfi b tovushini ifodalaydi);

2) jo‘ja, jajji so‘zlaridagi j tovushi (jarangli, portlovchi) ham , jurnal, vijdon so‘zlaridagi j tovushi (jarangli, sirg‘aluvchi) ham bitta j harfi bilan ifodalanadi;

3) tong, keng so‘zlaridagi uchinchi jarangli undosh tovush (ng) ikki harf birikmasi (ng) bilan ifodalanadi; 4) sh, ch harf birikmalari ham bir tovushni ifodalaydi (shamol, choy). Jarangli va jarangsiz undosh tovushlarning yozuvda ifodalanishi. O‘quvchilarga jarangli va jarangsiz undosh tovushlar talaffuzini kuzatishga asoslanib tanishtiriladi. Bunda jufti bor jarangli va jarangsiz undoshlar ajratiladi. Kuzatishda o‘quvchilar faol qatnashishi va ularga jufti bor jarangli undosh bilan jarangsiz undoshlarni ajratish qanchalik muhim ekanini yaqqol ko‘rsatish uchun faqat bitta undosh tovush bilan farqlanadigan baqir — paqir, gid - kul, dil — til, zina — sina, joy — choy kabi so‘zlardagi tovushlarni taqqoslash maqsadga muvofiq. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilar diqqatini b~p, v~f, g~k, d~t, z~s, j~ch, j —sh tovushlari biri jarangli, ikkinchisi jarangsiz undoshdan iborat tovush juftlarini hosil qilishiga qaratadi, ularning talaffuzidagi farqni amaliy tushuntiradi (jarangli undosh tovushlarda shovqin va qisman ovoz qatnashadi, jarangsiz undoshlarda esa faqat shovqin eshitiladi). Xattaxtaga quyidagicha yozib qo‘yiladi:

Jufti bor jarangli undoshlar: b, v, g, d, z, j, gʻ -

Jufti bor jarangsiz undoshlar: p, f, k, t, s, ch, sh, x.

Jufti yoʻq jarangli va jufti yoʻq jarangsiz undoshlar bilan ham oʻquvchilar har xil fonetik sharoitda tovushlarni talaffuz qilishni kuzatish jarayonida tanishtiriladi. Buning uchun oʻquvchilar soʻz oxirida yoki unli tovushdan oldin kelgan koʻl, bilim, otam, olmos; quyon, bino; shifoner, fabrika; tong, singil; qoʻy, kiyik kabi soʻzlardagi jarangli undoshning talaffuzini taqqoslaydilar va l, m, n, r, ng, y jarangli undosh tovushlar talaffuz qilinganda, ovoz va shovqin eshutilishini, yaʼni jarangli undosh tovush ekanini, bularning jarangsiz jufti yoʻqligini (jufti yoʻq jarangli undosh tovush ekanini) bilib oladilar. Xuddi shunga oʻxshash usulda oʻquvchilar q, h undoshlari talaffuz qilinganda, faqat shovqin eshutilishini, jarangsiz undosh tovush ekanini, jarangli jufti yoʻqligini (jufti yoʻq jarangsiz undosh tovush ekanini) bilib oladilar. Kuzatish natijasi xattaxtaga quyidagi koʻrinishda yoziladi (yoki kartonda tayyorlangan koʻrgazm a koʻrsatiladi):

Jufti yoʻq jarangli undoshlar: l, m, n, r, ng, y

Jufti yoʻq jarangsiz undoshlar: q, h

Bolalar jufti yoʻq jarangli undosh tovush soʻzning oxirida kelganda ham alifbodagi xuddi shu harf yozilishini, yaʼni talaffuzi doim yozilishiga mos kelishini bilib olishlari yetarli. Jufti bor jarangli undosh tovushlar soʻz oxirida kelganda, bunday moslik boʻlmaydi, yaʼni koʻpincha uning jarangsiz jufti talaffuz qilinadi (maktap, ozot kabi). Bunday soʻzlar oʻzbek tilida koʻp boʻlgani uchun 1 sinfdanoq oʻquvchilarni ularning ayrimlari bilan tanishtirish zaruriyati tugʻiladi. Dasturga koʻra, 1 -sinf oʻquvchilari b va d jarangli undoshi soʻz oxirida kelganda, uning jarangsiz jufti p va f talaffuz qilinishi bilan va bunday soʻzlarning yozilishini qanday tekshirish bilan tanishtiriladi. Ularning talaffuzi va yozilishini tekshirishda fonetikaga asoslaniladi. Oʻquvchilar fonetik bilimlariga asoslangan holda, jufti bor jarangli undoshlarning yozilishini quyidagicha tushuntiradilar: Kitob soʻzi oxirida jufti bor undosh tovushni eshityapman, shuning uchun soʻzni tekshirish kerak. Shu undoshdan keyin unli tovush eshutiladigan soʻz tanlayman: kitobi. Kitobi soʻzida b tovushi eshityapti, shuning uchun kitob soʻzida b harfini yozaman.

Bunday muhokama yuritish uchun oʻquvchilar quyidagi bilim va koʻnikmalarni egallashlari kerak:

1. Jufti bor jarangli va jarangsiz undosh tovushlarni ajratish.
2. Soʻz oxirida kelgan jufti bor jarangli undosh tovushning jarangsiz jufti eshutilishi, shuning uchun bunday soʻzlarni tekshirish kerakligini bilish.
3. Undosh tovush unli tovushdan oldin kelganda, boshqa tovush bilan almashmasligini bilish. Undosh tovushdan soʻng unli tovush kelgan soʻz tekshiruvchi soʻz boʻla olishini bilish.
4. Tekshiruvchi va tekshiriluvchi soʻzdagi undosh harfni taqqoslash (kitobi — kitob, maqsadi — maqsad, maqsadga). Shunday qilib, oʻquvchilar qanday soʻzlar tekshirishni talab qilishi va uning sababini, qanday soʻzlar tekshiruvchi soʻz hisoblanadi

va nima uchunligini bilishlari zarur. O'qituvchi qanday so'zlar tekshirishni talab qilishini tushuntirish uchun jufti bor jarangli va jarangsiz undosh tovushi bo'lgan so'zlar ustida kuzatish o'tkazadi: maktabim — maktab, tuzi — tuz kabi. O'quvchilar yozilishi talaffuzidan farq qiladigan so'zlarni va so'zdagi jarangsiz undosh tovush o'ziga mos harf bilan ifodalanishini taqqoslash bilan so'zning oxirida jufti bor undosh tovush kelsa, u so'z tekshirishni talab qilishiga ishonadilar. Tekshirishga tayangan holda, yozishga imkoniyat yaratish uchun o'quvchilar tekshiruvchi so'zni tekshiriladigan so'zdan doim oldin yozadilar: avlodi — avlod, kitobi — kitob. Bo'g'in ustida ishlash. Bo'g'in murakkab tushuncha bo'lgani uchun boshlang'ich sinflarda uning qoidasi berilmaydi. Dasturga ko'ra, o'quvchilarda so'zni bo'g'inlarga bo'lish ko'nikmasini shakllantirish vazifasi talab etiladi. O'quvchilar so'zni bo'g'inlarga bo'lishda so'zda nechta unli bo'lsa, shuncha bo'g'in bo'ladi, degan tushunchaga asoslanadilar. Bu tushunchani ular savod o'rgatish davridayoq hosil qiladilar. Bolalar yozilgan so'zdan dastlab unli harfni topadilar, keyin so'zda nechta unli bo'lsa, uni shuncha qism (bo'g'in)ga bo'ladilar. 1-sinfda o'quv yilining birinchi yarmida og'zaki va yozma tarzda bo'g'inlarga bo'lish, shuningdek, o'qituvchi topshirig'iga ko'ra, muayyan bo'g'inli so'z tanlash mashqlari har darsda o'tkaziladi. So'zni bo'g'inlarga to'g'ri va tez bo'lish ko'nikmasini hosil qilish 1-sinfda o'tkaziladigan muhim mashqlar qatoriga kiradi. O'quvchilar o'qish va yozish jarayonini egallashda mana shu ko'nikmaga tayanadilar. O'zbek grafikasida bo'g'in tamoyili yetakchi tamoyil hisoblanadi. O'quvchi so'zni to'g'ri yozish uchun uni avval bo'g'inlarga bo'ladi. Bo'g'inlardagi tovushlarning o'zaro bir-biriga ta'sirini aniqlaydi, undosh va unli tovushlarni ifodalash uchun zarur harflardan foydalanadi. O'quvchi quyidagicha muhokama yuritadi: „Vatan" so'zida ikki bo'g'in bor. Birinchi bo'g'inga va; ya'ni v, a harflarini yozaman, ikkinchi bo'g'inga tan: ya'ni t, a, n harflarini yozaman. O'quvchi so'zni bo'g'inlarga bo'lish, bo'g'indagi har bir tovushning o'rnini, tartibini aniq ko'z oldiga keltirib, bo'g'inlab aytish ko'nikmasiga ega bo'lsa, so'zdagi harflarni tushirib qoldirmay, o'rnini almashtirmay yoza oladi. Shuning uchun bo'g'in ustida ishlashga so'zni bo'g'inlab ko'chirib yozish. bo'g'inlab diktovka bilan yozish (bo'g'inlab izohlab yozish) mashqlarini ham kiritish lozim. Ikkinchidan, so'zni bo'g'inlarga bo'lish ko'nikmasi o'quvchilar uchun so'zning oldingi qatorga sig'may qolgan qismini keyingi qatorga bo'g'inlab to'g'ri ko'chirish uchun zarur. O'quvchilar „So'zlar bir yo'ldan ikkinchi yo'lga bo'g'inlab ko'chiriladi" va „Bir harfdan iborat bo'g'inni oldingi yo'lda qoldirib yoki keyingi yo'lga ko'chirib bo'lmaydi" degan asosiy bo'g'in ko'chirish qoidalarini 1 sinfdayoq o'rganadilar. Oddiy tuyulgan birinchi qoida ham so'zni bo'g'inlarga bo'lish, bo'g'in ko'chirish qoidasiga mos keladigan maktab, Ra'no, singil kabi so'zlar misolida juda ko'p mashqlar bilan mustahkamlashni talab etadi. Bolalar, ayniqsa, singil, ko'ngil, tongi kabi so'zlarni bo'g'inga bo'lishda qiynaladilar, chunki bu so'zlarda bitta jarangli undosh tovaishng harf birikmasi bilan ifodalanadi. Bu so'zlarni bo'g'inga bo'lishda bu ikki harf singlim, ko'ng-lim, tonggi so'zlaridagi kabi oldingi bo'g'inda qolishi, yoki si-ngil, ko'-ngil, to-ngi so'zlaridagi kabi

keyingi bo‘g‘inga ko‘chirilishi kerak (Bir tovushni ifodalagan harfni ikkiga bo‘lib bo‘lmaydi). Keyingi qoida esa aka, ota, oila, mudofaa, mutolaa kabi so‘zlar misolida yanada ko‘proq mashq bilan o‘rgatish va mustahkamlashni talab etadi. Bu qoidalar keyingi sinflarda yangi murakkabroq so‘zlar misolida mustahkamlab boriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

14. R.A.Mavlonova., D.Abdurahimova. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma T.:Fan va texnologiya, 2012.
15. Pedagogika // M.X.Toxtaxodjaeva umumiy tahriri ostida. – T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, 2010. – B. 252-257;
16. Ibragimov X., Abdullaeva SH. Pedagogika nazariyasi. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008. – B.153-155;
17. Inomova M. Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlar. – T.: Fan, 1995;
18. Hasanboev J., Turopova M., Hasanboeva O. Ma’naviy-axloqiy tarbiya asoslari. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2002;
19. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq. – Toshkent, O‘qituvchi, 1992.
20. Pedagogika. Munavvarov A.G‘.ning umumiy tahriri ostida. – Toshkent, O‘qituvchi, 1996.